

Jens Andersen „Bældenak“.

Af

A. Heise.

I „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1889“ har Dr. Henry Petersen givet en interessant Beskrivelse af en Altertavle fra Nørholm Kirke ved Limfjorden, hvorpaa der findes en Fremstilling af en Biskop, der ikke kan forestille andre end den bekendte Odense-Biskop Jens Andersen med Tilnavnet „Bældenak“. Da samme Billede lader temmelig fyldige Lokker komme til Syne neden for Bispehuen, mener Forfatteren, at den sædvanlige Fortolkning af Tilnavnet som „skaldet bag til“ ikke kan være rigtig, uagtet denne Fortolkning allerede findes hos Cornelius Hamsfort og hos Huitfeldt. Forfatteren henleder da Opmærksomheden paa et andet gammelt nordisk Ord „bælde“, der forklares som Overmod, Magt eller lignende. „At det maa være det nævnte gamle Ord, der findes i Sættelsen Bældenak“, fortsætter Forf. (S. 97), „og at dette Tilnavn saaledes maa gælde Bispens halsstarrige Karakter og ikke hans Ydre, er Forf. tilbøjelig til at tro. Ogsaa ad historisk

Vej vil det bekræftes, at intet Tilnavn kunde passe bedre paa ham end Stivnakke.“

Som man ser, udtrykker Forfatteren sig her selv noget tvivlende; men da den Gisning, den ærede Forfatter er tilbøjelig til at anse for sandsynlig, i forskellige nyere Skrifter uden videre er bleven til en Vished, og da Betydningen „Stivnakke“ saaledes er i Færd med at blive slaaet fast i Haand- og Lærebøger¹⁾, er der maaske Anledning til at undersøge Sagen nærmere. Thi vel kan det ikke nægtes, at „Stivnakke“ kunde være et ret træffende Øgenavn til Biskop Jens Andersen; men hvis det alligevel skulde vise sig, at baade historiske og sproglige Grunde tale mod denne Tydning af Øgenavnet, saa ser jeg ikke rettere, end at den gamle Forklaring maa hævdes, til Trods for de Haarlokker, der krybe neden for den meget skjulende Bispehue.

I officielle danske Breve nævnes Biskop Jens Andersen selvfølgelig aldrig ved sit Øgenavn; lige saa lidt erindrer jeg nogensinde at have set det anvendt i mere private danske Skrivelser, uden dog derfor at turde indestaa for, at det ikke skulde kunne findes. Derimod forekommer „Jöns bellanacke“ om Biskoppen i det af Gustav Erikson Vasa i Aaret 1523 udstedte officielle Dokument angaaende Stockholms Overgivelse til Kong Gustav, og i den Relation, der omtrent samtidig eller kort før (1522 eller 23) paa Gustav Vasas Opfordring afgaves af tre gejstlige Mænd, som havde overværet Oprinene før det stockholmske Blodbad, nævnes Biskoppen

¹⁾ Fabricius, Illustreret Danmarkshistorie, ny Udg. ved V. Bloch, II. 82: „Jens Andersen Beldenak (s: Stivnakke)“. — F. Barfod, Danmarks Historie 1536—1670, Københ. 1891, I, 82.

²⁾ Gustav I's Registratur, I, 94.

ligeledes under Navnet Hr. Johannes Bellenacke. Ogsaa den samtidige Mester Olaf Persson (Olaus Petri) kalder Biskoppen „Jöns Billenake“ eller kort efter og paa flere Steder: „Bellenacke“¹⁾. Man ser altsaa heraf, hvilket ogsaa bekræftes ved alle senere Beretninger, at Øgenavnet har været almindelig kendt, og at man i Sverig, hvor Biskoppen var grundig forhadt for sin Færd ved det stockholmske Blodbad og senere som Medlem af den af Kristiern II i Stockholm efterladte Regering, ikke har undset sig for at bruge det. Heraf tør man dog ikke slutte, at det skulde være givet ham i Sverig. Tvertimod synes alle andre Beretninger, hvori Øgenavnet forekommer, at kunne føres tilbage til Fyn (Odense). Selv skal Biskoppen ikke have taget sig Øgenavnet videre nær, men moret sig derover²⁾.

Allerede Svaning omtaler ogsaa baade i sin Kong Hanses Krønike (trykt 1561) og i Kristiern II's Historie Biskoppens Tilnavn, som han gengiver ved „Calvus“ (skaldet)³⁾, og dette er et meget vigtigt Vidnesbyrd, som Dr. H. Petersen ikke synes at have bemærket. Svaning var født i Aaret 1503 i den fynske Landsby af samme Navn; han var et fattigt Barn; men hans Onkel (*avunculus*), der ligesom Biskoppen hed Johannes Andreæ

¹⁾ Annerstedt, *Script. rer. Svec.* III, 1, 68–70. — Olai Petri Svenska Krönika, udg. af Klemming, S. 337, 333.

²⁾ Pontoppidan, *Annales* II, 437: Da Abbeden i Holme Kloster beklagede sig over sit Øgenavn Vælling, svarede Biskop Jens spøgende: Lad os bytte; vil du antage Navnet Abbed Bældenak, saa bærer jeg Navnet Biskop Vælling. — Pontoppidan angiver ikke sin Kilde.

³⁾ Petrus Parvus, 2: Svaning, *Chron. Jo. regis B b*, 3: Joanne cognomento Caluo. — Svaning, *Christiernus II*, S. 127: Dominus Johannes Andreæ cognomento Calvus.

(Jens eller, efter Huitfeldt, Hans Andersen), og som var Biskoppens Kansler og Lidelsesfælle under Kristiern II's Forfølgelser, tog sig af det fattige Barn og holdt ham til Studeringerne. Dette omtaler Svaning selv paa det anførte Sted i sin Kristiern II's Krønike, og det er tydeligt nok, at flere af de Efterretninger om Biskoppens Ungdom og de Anekdoter, som Svaning i det følgende anfører, dels skrive sig fra Onkelens Fortællinger eller fra hvad Svaning maaske i sin Ungdom kan have hørt i Fyn, inden han kom i Vor Frue Skole i København, dels fra de Mindesmærker, der fandtes i Odense og som Svaning selv omtaler¹⁾. At Svaning under disse Omstændigheder skulde være uvidende om, hvorledes Biskoppens Tilnavn skulde forstaas, er dog fast utroligt. Saa meget nærer han da i hvert Tilfælde ingen Tvivl om, at Biskoppen havde et Tilnavn, der kunde gengives ved „skaldet“ (calvus), og herom nærer Hamsfort, saaledes som vi i det følgende skulle se, heller ingen Tvivl, om han end i Begyndelsen af sin Forfattervirksomhed synes at have været i Tvivl om det danske Tilnavn.

¹⁾ Svaning anfører saaledes (S. 141) det af Biskoppen selv (eller vel snarere i hans Navn) forfattede Digt, der hang i St. Knuds Kirkes Kor, og hvori Biskoppen klagede over sin Skæbne (trykt i Script. R. D. VIII). Han har ligeledes kendt Verset (Script. VIII, 525): *Ad Limicum littus Brande est ubi sinus agri, Antistes Joannes fero me genitum*, hvilket han S. 136 gengiver saaledes: *In villa nomine Brunda, haud procul a limico sinu sita, humillimo loco natus erat.* — At der herved skal forstaas Brøndum i Skarp-Salling Sogn, Slet Herred, gør Dr. Petersen opmærksom paa (S. 99). Han synes dog at have oversat, at jeg i min Artikel om Jens Andersen i Biografisk Leksikon I, 242 (trykt Juni 1887) allerede af samme Grund var kommen til samme Resultat, nemlig Forklaringen af „sinus agri“ ved „Aggersund“.

Cornelius Hamsfort (d. yngre) var en Søn af Kong Kristian III's bekendte Livlæge, Dr. med. Cornelius Hamsfort, der for øvrigt ogsaa synes at have givet sig af med historiske Optegnelser. Faderen havde for sig og Arvinger i Aaret 1549 af Kongen faaet sig overdraget den gamle Bispegaard i Odense med Forpligtelse for sig og Arvinger til der som Læge at drive et Apotek, og denne gamle Gaard havde Sønnen efter Faderens Død 1580 overtaget som Læge og Apoteker. Han var født i Kolding 1546 og gav sig tidlig af med historiske Studier. Allerede medens han studerede Medicin i Padua, skrev han i denne By i Aaret 1573 en kortfattet fynsk Bispefortegnelse. Han omtaler her ganske kort: Johannes IV Andreæ filius Calvus. Dette kan vel anses for et af de første Udkast, Hamsfort har gjort til sin Bispekrønike; han har saaledes ingensinde været uvis om, at Biskoppen kaldtes „skaldet“; men et andet Udkast, der ender med Jens Andersen og som ogsaa synes at skrive sig fra en temlig tidlig Tid, har følgende korte Notits om Biskoppen: Johannes cognomento Calvus et alio cognomine . . . dictus et Andersen, Olburgius. Det „andet Tilnavn“ er derpaa senere tilføjet, som det synes med en anden Haand: Biellenach. Saaledes kommer denne underlige Form pludselig frem; vi ville senere finde den hos Huitfeldt. Paa dette Sted har Hamsfort intet videre om Jens Andersen; kun giver han en Pennetegning af Biskoppens Vaabenmærke (insigne) og siger, at han omtales af Petrus Parvus i dennes Vita Johannis regis, og da her allerede findes Tilnavnet Calvus — som ovenfor paavist —, er det maaske herfra, at han har sin Kundskab om Biskoppens Tilnavn. At denne Bog i Virkeligheden er skreven af Svaning, har han saaledes ingen Anelse om,

hvilket ikke tyder paa et direkte Forhold mellem disse Mænd paa denne Tid. Men et Par Blade senere har Hamsfort i samme Hefte givet en udførlig Skildring af: *Vita Joannis Andreæ F. Calui, pontificis Othiniensis*, og nu er han kommen paa det rene med, at „Biellenach“ kun er den danske Form for det latinske Calvus. Ordene lyde: Joannes Andreasius seu Andreæ F. cognomento Caluus seu patrio sermone Biellenach; han fortsætter derpaa: Hic loco Olburgensis fuit (o. s. v.). — Omtrent de samme Ord finde vi derpaa i den udførligste af Hamsforts fynske Bispekrøniker, der er trykt i 7de Bind af Langebeks Script. Rer. Dan., kun at Navnet her er stavet „Bellenach“; men for øvrigt indeholde de to Bearbejdelser Forskelligheder, saa man i det skrevne Udkast ingenlunde har Teksten til Aftrykket i *Scriptores*¹⁾.

Nogen Forbindelse mellem Svaning († 1584) og Hamsfort udover dennes Henvisning til Kong Hanses Krønike kan ikke paavises, og her staar kun ganske kort, at Biskoppen af Odense Johannes med Tilnavnet Calvus ved Aar 1503 af Kong Hans blev sendt til Lybæk. Svanings Kristiern II's Krønike udkom ikke i Hamsforts Levetid, og hvad denne ellers fortæller om Biskop Jens Andersen har han aabenbart fra andre Kilder. Han kender saaledes ikke Biskoppens Ophold i Køln, og han tror stadig, at han er født og uddannet i Aalborg; kun i den sidste (trykte) Bearbejdelse er det blevet til „ved Aalborg“. Brøndum kender han mærkeligt nok ikke,

¹⁾ Script. Rer. Dan. VII, 238: Joh. IV Andreasius seu patrio sermone Bellenach apud Alburgum Cimbriæ Transgudanæ solum natale habuit (o. s. v.). — Udkastene til Hamsforts fynske Bispekrøniker findes paa det st. kgl. Bibliothek, Kallske Saml. 668, Svo., jævnf. Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 690 ff.

skønt baade dette Navn og Köln nævnes i det gamle Vers¹⁾.

Helt anderledes er Forholdet mellem Hamsfort og Huitfeldt. Denne nævner selv i Fortalen til sin i Aaret 1604 trykte Bispekrønike, at han har haft Hjælp af Licentiat Cornelius Hamsfort i Odense, „som haver beskrevet de fynske Biskopper“, ligesom Biskop Mogens Madsen i Skaane „havde sammensamlet“ for ham de skaanske Ærkebispers Historie. Blandt Hamsforts Bispekrøniker findes ogsaa en, som denne, efter sin egen (udaterede) Tilskrift derpaa, efter Opfordring har sendt til Huitfeldt²⁾. Denne Bearbejdelse har blot: Johannes Andreasius seu Andreæ Filius caluus cognomento. Den synes ogsaa at ligge til Grund for Huitfeldts Bispekrønike, men denne har rettet og tilføjet et og andet og begynder saaledes: „Jens Andersson Biellenack efterfulgte Carolo (Ϛ: Karl Rønno), fød i Aalborg Stift, i Brøndum³⁾“. Her er saaledes samme Form, som findes i et af Hamsforts ovenfor omtalte Udkast, og denne findes ogsaa andensteds hos Huitfeldt, saaledes i hans tidligere, i Aaret 1577 udgivne Kong Hanses Krønike (S. 1048 fol., „Bieldenach“). Det er jo dog muligt, at Huitfeldt ogsaa har faaet denne Form ved en af Hamsforts Bearbejdelser; og at han ikke har været uvis om Betydningen, fremgaar af Hovedstedet om Jens Andersens Liv i Huitfeldts Kristiern II's Historie, der er forfattet og

¹⁾ Efter Stedet om Brøndum ved Aggersund (se ovenf. S. 436) fortsættes i Script. Rer. Dan. VIII, 525: Quem felix Agrippa (Ϛ: Colonia Agrippina, Köln), simul Mavortia Roma | artes ac leges me docuere bonas.

²⁾ Kallske Sml. 668, Svo., kgl. Bibl., jævnf. Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 629 Note 2.

³⁾ Huitfeldts Bispekrønike S. 43 (fol.).

udgivet tidligere end baade Kong Hanses og Bispernes Krønike. Her har nemlig Huitfeldt med Svaning til Hovedkilde skildret Bispens Trængsler i Aaret 1517 og begynder saaledes: „Samme Aar lod han (o: Kristiern II) fange Bisp Jens Andersen af Odense, kaldet Beldenack (for han var skaldet bag)“. Huitfeldts Skildring ender: „Fornævnte Biskop var en stiv, trodsig og trættefuld Mand“; men han falder ikke et eneste Øjeblik paa at forklare „Beldenak“ ved „Stivnakke“; han gengiver ligefrem Svanings „calvus“ ved det ham velkendte „Beldenak“¹⁾. Formen „Biellenak“ kan kun anses for en ved Brydning fremkommen Form af Ordet (jævnf. Berg, Bjærg o. s. v.), maaske beroende paa en fynsk Dialektudtale (jævnf. nedenfor). „Bellenacke“ er i hvert Fald den almindelige Form; saaledes skrives ogsaa Øgenavnet i Biskop Jakob Madsens Visitatsbog 1589 og flere Steder²⁾.

Da det ikke kan antages, at Biskoppen har haft to Øgenavne, hvoraf det ene skulde betyde „skaldet“, det andet „Stivnakke“, føres gennem Svanings Beretning Betydningen af Øgenavnet Bældenak som skaldet tilbage lige til Bispens egen Tid, man kunde næsten sige, lige ind i hans egen Stue paa Odense Bispegaard. Dertil kommer, at „bæld“ (engelsk bald) eller den afledede Form bældet i Betydningen skaldet kan paavises i Sproget langt tilbage og tildels endnu synes at bruges i det levende Almuesmaal paa forskellige Steder i Norden.

¹⁾ Huitfeldt S. 1119—21. Alle Trækkene af Biskoppens Liv ere tildels ligefrem oversatte efter Svaning: Skomagerson fra Brøndum (ikke Aalborg), Historien om Kansleren Hans Andersen (Svanings Onkel) og fl.

²⁾ Crone, Biskop Jakob Madsens Visitatsbog S. 16 (Bisperækken); jævnf. Dr. H. Petersen i Aarbøger 1889 S. 95.

I Coldings *Etymologicum Latinum* (1622) forklares *implumis* ved: „uden Fjer, Dun eller Haar, beldet“. I samme Forfatters *Dictionarum Herlovianum* (1626) forklares Ordet beldsquatting ved *implume propudium*, eller som Moth gengiver det: en ung Person, som ingen Skæg har og dog bilder sig noget ind¹⁾. — Moth siger om beld, Flert. belde, at saaledes kaldes det Kreatur, som er nøgent, uden Fjer, Haar eller Uld; belddun kaldes de Haar og Dun paa Fugle, som de have, før end de faa Fjer; beld eller Beldenakke kaldes den, som er skaldet bag til Hovedet, *recalvus, Plautus*; belded siges mest om Fugleunger, som ere nøgne og hverken have Dun eller Fjer. Desuden kender han Ordet beldfaar, et under Bugen skaldet Faar, og beldsqvat, nylig udruget Fugleunge, ligesom han ogsaa kender Ordet Beldring om en skaldet Person. I Kalkars Ordbog anføres desuden fra den ældre Litteratur beldet i Forbindelser som: at udklække beldede unger, belled Gæseling o. lign.

Gaa vi til Dialektsleksika, finde vi tildels de samme Ord anførte der. I Tidsskriftet „Iris og Hebe“ for 1800 (2det Bind S. 177) meddeler Præsten Wedel fra Skaarup i Fyn Ordet: baille, uden Fjer; „de er baille Fouleunger“. Fra Bornholm anføres Formen bejlu²⁾. Fra Øster- og Vestergøtland anfører Rietz Formerne bäl-lotar, bället, „skallig, naken, utan hår, endast om djur“. Til Slutning kan anføres Feilbergs Ordbog over det jyske Almuesmaal, der kender Ordet bældet i Betyd-

¹⁾ Kalkar, Ordbog til det ældre Danske Sprog I, 319; jævnfør dog Rietz, Ordbok öfver Svenska allmoge språket, der skriver Ordet: bälgskvätting og udleder det af bälg (Skind, Hud).

²⁾ Kalkar efter Skougaard, Bornholm, 374.

ningen skaldet fra Nørre Samsø, Bældeunge ligeledes fra N. Samsø som Betegnelse af de nyfødte Unger af Rotter og Mus og endelig fra Søvind Sogn bældhovedet i Betydningen skaldet. Herved ere vi unægtelig komne „bældenakke“ saa nær som omtrent muligt og se, at lignende Ord endnu ikke ere helt uddøde i de nordiske Almuesmaal.

Det Ord „Bælde“, hvoraf Dr. H. Petersen vil forklare Øgenavnet, er ligeledes et meget gammelt Ord, der betyder Pragt, Magt, Overmod og lignende. „Bella“ betyder paa Oldnordisk at udføre noget med Kraft og Dristighed; paa Gammel-Svensk og -Norsk bruges det i Betydningen: formaa, kunne og i lignende Betydninger. Som Substantiv forekommer det i Gammel-Dansk i Forbindelser som: Højmod (o: Hovmod) og Bælde, Vælde og Bælde. „Verdens Vælde med sit Bælde haver jeg forsmaat,“ hedder det saaledes i en Psalme fra Reformationstiden. Meget hyppigt forekommer det i Gammel-Svensk, især i Bibeloversættelsen eller i gudelige Skrifter: Hus og Borg, Magt og Bælde; myckit land ok rika ok osigåliga bålle. „Ödhmiuktin är umvänd til värtzlica bålde (o: Overdaadighed, Hoffærdighed, forfængelig Pragt og Tant), saaledes klager den hellige Birgitte; Babel bygges med „bålde“ o. s. v.¹⁾

Det er et meget godt gammelt Ord, dette Substantiv Bælde; men det har, saa vidt skønnes, een Fejl i Mod-sætning til sin Navne, Adjektivet bæld (skaldet): det har ondt ved let og naturligt at træde i Forbindelse med

¹⁾ Jævnf. Kalkar under Bælde, Vidensk. Ordbog, Rietz under Verbet bålle, hvor ogsaa tyske Former anføres, og især Söderwall, Ordbok öfver Svenska medeltids-språket, Lund 1884 ff. jævnf. Dr. H. Petersen i Aarbøger 1889 S. 96 ff.

andre Ord, og da især med saa legemlig en Ting som en Nakke. „Naar Sproget indfører Nakken i en Betegnelse, som skal karakterisere,“ siger Dr. H. Petersen (S. 96), „saa tages ikke Sigte paa Personens Ydre, men paa hans Indre: man slaar med Nakken, man er stivnakket o. s. v.“ Dette er meget rigtigt, skønt stivnakket dog maaske ogsaa kan bruges i ligefrem legemlig Betydning. Men vel at mærke, i den overførte Betydning gaar man stadig ud fra den legemlige. Lastdyret (i overført Betydning Mennesket) bøjer villigt sin Nakke under Aaget, hvis det har et føjeligt og taalmodigt Sind; ellers slaar det med Nakken eller gør den haard og stiv, knejser med Nakken og viser derved sin Trods. Saaledes opstaa af sig selv ganske naturligt Begreberne haardnakket, stivnakket, en Stivnakke o. s. v. Ligeledes kan man nu godt sige, at Middelalderens Adelsmænd ikke vilde bøje deres trodsige og stolte Nakker under Kongedømmets Aag; men jeg tvivler stærkt paa, at Sproget vilde kunne danne et sammensat Ord som „Stolte-Nakke“, „Overmodsnakke“ eller lignende, netop fordi den legemlige Nakke ikke kan træde i en saadan Forbindelse med et ikke-legemligt Begreb. Paa Oldnordisk kan man derfor naturligt, formodentlig netop af samme Ord Bælde, danne Ordet: of-beldis-madr, en Mand, der viser ofbeldi, o: for stort beldi, Voldsomhed, Voldsfærd; thi man kan meget godt tænke sig et Begreb som Voldfærds- eller Ildgerningsmand; men man vilde næppe falde paa at tale om en Voldfærds-Nakke. Dertil kommer, at det netop synes at være Hovmodets og Overmodets Opblæsthed, Pragt, Tant, Forfængelighed, Praleri og Skryderi, der har fæstet sig til Ordet Bælde, men ikke saa meget Trods og Stivsindethed. Med andre Ord, det synes ikke

engang, at Ordet, ret beset, kan betyde „Stivnakke“. Det er netop Begrebet „stiv“, som man savner i Ordet. Der er dog Forskel paa at være overmodig og maaske opblæst og skrydende paa Grund af sin Magt og Vælde, og at besidde en Stivnakkes stivsindede Umedgørlighed og Ubøjelighed.

Men alt dette hjælper jo intet, vil man maaske indvende, paa Altertavlen er jo Biskoppen fremstillet med Nakkelokker, han kan jo saa ikke have været „skaldet bag“. Dertil kan dog svares, at vi ikke have fuld Sikkerhed for, at det er et virkeligt Portrætbillede, her findes i den udskaarne Træfigur. Ganske vist er der noget karakteristisk ved Ansigtet, og hvis vi turde gaa ud fra, at denne Altertavle stammede fra den berømte Billedskærer Klaus Bergs Værksted — thi han levede netop i Odense omtrent under hele Biskop Jens Andersens Embedstid¹⁾ —, ja saa vilde det endogsaa være i høj Grad sandsynligt, at der var tilstræbt en Portrætlighed. Men formodentlig maa kunstneriske Hensyn tale bestemt herimod, siden Dr. H. Petersen aldeles ikke nævner denne Formodning, som dog ligger nær, især da baade Bispefiguren og de to store Helgenbilleder, der staa paa Altertavlens Sider, St. Knud og St. Dominicus, synes at være sjældent godt udførte Figurer. Men det bliver altid et Spørgsmaal, om man i den Tids Kunst var saa realistisk, at man tog det saa nøje med en Portrætlighed ved saadanne Arbejder, at man endogsaa tog legemlige Lyder med. Selv Billederne paa Ligstenene, hvor man dog skulde vente Portrætlighed, synes som oftest at

¹⁾ Jævnf. Artiklen Claus Berg i Biografisk Leksikon II, 90, sammenholdt med Artiklen Frants Berg sammesteds S. 92.

være meget frie Gengivelser, hvor man lod sig nøje med de rent ydre Attributter¹⁾. Og hvis man kunde tænke sig den meget dækkende Bispehue borte, ja saa kunde det dog nok være, at man kunde se et mærkeligt skaldet Baghoved med en Kres af Lokker temmelig langt nede. Sligt kan man da i al Fald faa at se endnu i vore Dage.

Det er derfor ingenlunde umuligt, at Biskoppens Baghoved alligevel kan have frembrudt noget afstikkende, der har fremkaldt Øgenavnet. Om dette skulde staa i Forbindelse med Tonsuren, eller om denne skulde have bidraget til Udvikling af en naturlig Skaldethed, der var aparte, vide vi ikke. Tonsuren havde til de forskellige Tider og paa forskellige Steder meget afvigende Former. Der var en Tid, da man netop afskar Haaret paa en Del af Baghovedet fra den ene Side til den anden. Den romerske Tonsur begyndte med, at man kun beholdt en Kres af Haar (*corona*) paa Forhovedet, ellers afskar det hele; denne Tonsur synes at have holdt sig endnu blandt højere gejstlige i Italien; i Tyskland bruges den mindre Tonsur, der bestaar i, at et rundt Sted afrages paa Issen; men for øvrigt fastsloges tidlig paa Kirkeforsamlingerne, at Tonsurens Størrelse skulde afhænge af den gejstlige Grad; den bare Plet blev større og større, efterhaanden som man steg i gejstlig Værdighed. Kort sagt, der var eller er endnu forskellige Former. Tonsuren paa Issen (*corona*) betegner symbolsk Deltagelsen i Kristi Overherredømme og i hans kongelige Præstedømme, Tonsuren paa Forhovedet, ved hvilken

¹⁾ Jævnf. Löffler, Middelalderens kirkelige Monumenter, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1888.

Pandehaarene bortskæres, Befrielsen for aandelig Blindhed; Tonsuren paa Baghovedet indtil Ørene betyder, at disse altid skulle være opladte for at høre det guddommelige Ord; Tonsuren af hele Hovedet indeslutter endelig alle disse symbolske Betydninger i sig¹⁾. — Hvem véd, om „hin gamle Curtisan Jens Andersen“, der havde opholdt sig saa længe i Rom og som sandelig havde høje Tanker om sin Bispeværdighed, ikke netop i Følelsen af denne sin høje Værdighed har udstrakt Tonsuren i den Grad, at hans Baghoved for den vittige Mængde kom til at se ud som en skaldet Fugleunge, selv om der paa Billedet hænger nogle Lokker neden for Bispehuen?

Og saa vide vi jo aldeles ikke, naar denne Altertavle er forfærdiget. Dr. H. Petersen ytrer selv (S. 109), at der er Grund til at tro, at Biskoppen har ladet den opstille paa et Tidspunkt, der ligger hans Ophøjelse til Bispestolen 1501 nærmere end hans Nedlæggelse af Bispeværdigheden 1529. Paa denne Tid omtales han som „vanmægtig af Sygdom“; allerede et Par Aar tidligere siges om ham, at han „nu gøres (∴ bliver) meget gammel, gode Mand²⁾“. Altertavlen viser ham vel som en ældre,

¹⁾ Herzog, Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, Artiklen: Tonsur (XVI, 203 ff.). — Det hos Herzog citerede Hovedværk: *Ludovicus Thomasinus, Vetus et nova ecclesiae disciplina*, Lugd. 1706, Pars. I, Lib. II, c. 37 ff., S. 340 ff. (*de clericorum tonsura*) indeholder meget udførlige Bidrag til Tonsurens Udviklingshistorie.

²⁾ Hans Reff til Ærkebiskop Olaf i Nidaros (20. Oktbr. 1525), Diplom. Norveg. VII, 646. — I Aaret 1505 havde Pave Julius II af sær Naade tilladt Biskop Jens Andersen (ligesom Kong Hans og Dronning Kristine) Brugen af et „altare portabile“ (Dipl. Norv. VI, 666); men selvfølgelig kan herved ikke tænkes paa den anselige Nørholm-Altertavle.

men endnu meget kraftig Skikkelse. Naar han har faaet sit Tilnavn, vide vi heller ikke. Vel ytrer Pontoppidan i det tidligere citerede Skrift, at man havde tillagt ham Øgenavnet Bældenak i hans Alderdom; men dette er selvfølgelig snarere Pontoppidans Forsøg paa at forklare Tilnavnets Opstaaen („Kahl-Kopf“) end en positiv Efterretning. Indtil videre vide vi kun, at man i Sverig kaldte ham saaledes ved Aaret 1520 eller lidt senere; men mellem 1501 og 1521 ligger en lang Aarrække, der maaske kan have bragt Lokkerne til at forsvinde. I hvert Fald forekommer det mig, at disse Lokker ikke uden videre bør have Kraft til at omstøde Samtidens Forklaring af den „skaldede“ Biskops Øgenavn.

Endnu blot et Par Ord om det Sted, hvortil Nørholm-Altartavlen kan antages oprindeligt at være bestemt. I et Mageskiftebrev fra 1583 nævnes, efter hvad Dr. H. Petersen oplyser (S. 100), at Brøndum By, hvorfra Bispen maa antages at stamme, laa i Brøndum Sogn, Slet Herred, og Dr. Petersen kommer derved ganske naturlig til den Slutning, at der altsaa den Gang maa have været en Kirke i Bispens Fødeby, hvortil han da kan antages at have bestemt Altartavlen; da man imidlertid kan følge Brøndum liggende i Salling Sogn saa langt tilbage som til 1635, antager han, at Kirken o. 1600 maa være nedreven, Inventariet solgt og Altartavlen købt af Patronen for Nørholm Kirke. Hvor underligt det end lyder, synes der alligevel at være en Unøjagtighed i dette Mageskiftebrev, thi allerede i et af de Brudstykker af Viborg Biskoppers Jordebog, som er meddelt i det af mig udgivne *Diplomatarium Vibergense*, findes (S. 202) Brøndum („Brindom“) henført til Salling Sogn. Heller ikke findes Brøndum Kirke opført i Kirke-

fortegnelsen fra 1524 i Danske Mag. 4. R. II, 47, men derimod Salling. Har Biskoppen bestemt Altertavlen til sit Fødesteds Kirke, maa dette saaledes snarere have været Salling gamle ærværdige Kirke. Det turde dog maaske være naturligere at henvise Altertavlen til et eller andet Sted i Odense. Helgenfigurerne fremstille efter Dr. Petersens Udtydning St. Knud Konge og Sortebrødreordenens Stifter, St. Dominicus. Dr. Petersen mener, at den sidstnævnte Helgens Anbringelse paa Altertavlen tyder paa, at Biskoppen har faaet sin Uddannelse i Sortebrødrenes Klosterskoler. Det er muligt; men Hamsforts forskellige Behandlinger af Biskoppens Liv synes alle at gaa ud fra, at han fik sin første Uddannelse i Aalborg, og her var intet Sortebrødrekloster; men derfor kan han jo senere være kommen i en saadan Skole, inden han tog Magistergraden i Köln. I Odense foretog Biskoppen forskellige Byggeforetagender; han opførte saaledes sin store Bispegaard, hvor det vel ikke er utænkeligt, at han kunde have indrettet et Kapel. Men desuden fandtes i Odense et Dominikanerkloster, hvis Kirke nedreves 1542¹⁾, og hertil synes Altertavlen med St. Knud og St. Dominicus særlig at kunne passe. Hertil kommer, at Besidderne af Restrup Hovedgaard i Nabsognet Sønderholm, Brødrene Gabriel Gyldenstjerne fra Iversnæs (Vedelsborg) († 1555) og den forhenværende Biskop i Odense, Jens Andersens Eftermand Knud Gyldenstjerne († 1568), begge var saa nøje knyttede til Fyn, at det muligt ogsaa er ad denne Vej, at Altertavlen fra Fyn er kommen til Nørholm. Dog dette er selvfølgelig

¹⁾ Nyt hist. Tidsskr. VI, 33.

den rene Gisning. I det hele taget foretoges i Aarene om 1540 saa mange Forandringer med Kirkeforholdene i Odense, at der kan tænkes mange Forhold, som have medført en saadan Altertavles Salg¹⁾.

¹⁾ Jævnfør Danske Kancelliregistranter 1535—50, udg. ved K. Erslev og W. Møllerup, Reg. under Odense.
